

Lähteet

Esipuhe: Naisten maa

Adam Bremeniläinen: *Gesta Hammaburgensis ecclesiae Pontificum*. Hannoverae 1876.

Mirja Härkönen: *Naisia, asiakirjoja, arkistoja. Suomen naishistorian arkistolähteitä*. Käsikirjoja 15. SKS 1994.

Publius Cornelius Tacitus: *Germania*. Suom. Tuomo Pekkanen. Gaudeamus 2018.

Kirsi Vainio-Korhonen: *Naishistoria*. Metodix 2014.

Kirsi Vainio-Korhonen: »Kadonneet ja unohdetut. Ruotsin ajalla eläneiden naisten kirjeet ja päiväkirjat julkisissa arkistoissa.» Teoksessa *Arkistot ja kulttuuriperintö* (toim. Outi Hupaniitti ja Ulla-Maija Peltonen). SKS 2021.

Elvira Bono

Atso Haapanen: *Suomalaisten heimosotaretket 1918–1922*. Minerva Kustannus 2014.

Aino Loikkanen: »Jättäläiskäärmeen mysteeri: Miten arkeologisissa kaivauksissa löytyneet luut päätyivät Lahden torin alle?» *Seura* 20.9.2015.

Risto Pyykkö: »Pudonnut prinsessa.» *Lapin Kansa* 8.1.2022.

Pauliina Räsänen: Bono, Elvira. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Naiset I. Kultamuseon verkko- ja kiertonäyttelyt. kultamuseo.fi
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 23.5.2022)

Elisabeth Apostoli

Eva Hemming: *Lumoojatar Pietarista. Elisabeth Apostolin ihmeellinen elämä*. WSOY 1996.

Auli Räsänen: »Ballerinan levoton elämä.» *Helsingin Sanomat* 30.11.1996.

»Baletti-kurssi.» *Helsingin Sanomat* 16.8.1934.

»Dansflickor i dag, ballerininor i morgon.» *Svenska Pressen* 11.4.1939.

»Elisabeth Apostoli.» *Helsingin Sanomat* 28.3.1936.

»Elisabeth Apostolin oppilasnäytös.» *Helsingin Sanomat* 11.4.1939.

Briitta Simpson

Reino Kero: *Suureen länteen. Siirtolaisuus Suomesta Yhdysvaltoihin ja Kanadaan*. Siirtolaisuusinstituutti 1996.

Varpu Lindström: *Uhmattaret. Suomalaisten siirtolaisnaisten vaiheita Kanadassa 1890–1930*. WSOY 1991.

Teemu Luukka: *New Yorkin uhmatar. Tyyni Kalervon ja ikonisen metropolin tarina*. Otava 2018.

Briitta Simpson: *Minä menen Amerikkaan*. WSOY 1957.

Briitta Simpson: *Unelmajunalla Meksikoon*. WSOY 1965.

»Kuparsaaren Sanomista New Yorkin uutisiin. Briitta Simpson kertoo amerikansuomalaisten lehdistä.» Yle 1967.
»Naisten nurkka: Amerikan terveisiä.» Ylen Elävä arkisto 1965.

Brita Klemetintytär

Mikko Moilanen: *Suomen pyövelit*. Docendo 2019.

Veli Pekka Toropainen: *Pyöveli, mestarismies, skarprättäri. Turun lääninmestajaat vuosina 1643–1722*. Sivuaineen tutkielma. Turun yliopisto 2014.

Veli Pekka Toropainen: »Pyöveli, mestarismies, skarprättäri – Turun lääninmestajaajien minäkuva 1643–1722.» *Ennen ja nyt – historian tietosanomien* 21.11.2014.

Veli Pekka Toropainen: *39 tarinaa 1600-luvun turkulaisnaisista*. Turun museokeskus 2019.

Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjat BIa 15, 22.4.1643 ja BIa 31, 27.3.1661.

Sari Vähäsarja: »Mainettaan parempi ammattimies: pyöveli mestasi, poltti ja piiskasi, mutta saattoi silti jäädä historiaan kilttinä ja lapsirakkaana.» Yle 13.1.2018.

Hilpi Kanninen

Ville Kivimäki: *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945*. WSOY 2013.

Kati Kiviniemi: »Kalpea Kamala ja 'ihanan unohduksen' aine.» *Suomen Kuvalehti* 28/2020.

Tapio Onnela: »Kemiallista vauhtia.» users.utu.fi/taonnela/vauhti.html.

Erkki Salmi (Erkki-Mikael): »Antakaa meille morfinistiparantola!» *Helsingin Sanomat* 6.5.1949.

Mikko Ylikangas: *Unileipää, kuolonvettä, spiidiä. Huumeet Suomessa 1800–1950*. Atena 2009.

»Heroinin käyttö leviää Helsingissä.» *Helsingin Sanomat* 16.1.1947.

»Kymmeniä reseptejä heroinin käyttäjälle lyhyessä ajassa.» *Helsingin Sanomat* 18.10.1947.

»Nyrkkeilijän varoittavia kokemuksia morfinista.» *Helsingin Sanomat* 11.5.1949.

»'Kalpea Kamala' taas kiipelissä.» *Helsingin Sanomat* 21.2.1950.

»Narkomaaneissa ei enää koulunuorisoa.» *Helsingin Sanomat* 8.3.1953.

Margareta Kitt

Ulla Koskinen: *Suomessa selviytymisen historiaa. Kivikaudelta keskiajalle ja 1900-luvun alkuun*. Into 2020.

Anu Lahtinen, Sini Ojala ja Kirsi Väinö-Korhonen: *Naisten kaupunki. Turkuolaisten naisten historiaa*. Turun historiallinen yhdistys 2010.

Arja-Leena Paavola: »Elin Såger oli rautainen nainen.» *Kemia* 3/2019.

Maria Pettersson: »Rikolliset. Maria Pettersson ja historian naiset.» *Yle* 23.9.2020.

Veli Pekka Toropainen: *Päättäväiset porvarskat. Turun johtavan porvariston naisten toimijuus vuosina 1623–1670*. Väitöskirja, Turun yliopisto 2016.

Veli-Pekka Toropainen: *39 tarinaa 1600-luvun turkulaisnaisista*. Turun museokeskus 2019.

Minna Rosvall: »Myrkytetty kakku ja sukulaisten pahoinpitely portaikossa – 1600-luvun porvarisnaisten elämä oli tapahtumia täynnä.» *Yle* 3.4.2016.

Muutama sananen naisista. Turun linnan näyttely 8.3.2019–8.3.2020.

Turun kaupunginarkisto, Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjat: BlA 15, 5.12.1642–18.1.1643; BlA 15, 19.6.-1.7.1643, 391–406.

Minna Craucher

Matti Kurjensaari: *Loistava Olavi Paavolainen. Henkilö- ja ajankuva*. Tammi 1975.

Venla Sainio: »Craucher, Minna.» Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 10.2.2022)

Kari Selén: *Madame. Minna Craucherin levoton elämä*. Helsinki-kirjat 2010.

Juha Siltala: *Lapuan liike ja kyyditykset 1930*. Otava 1985.

Oula Silvennoinen, Marko Tikka ja Aapo Roselius: *Suomalaiset fasistit. Mustan sarastuksen airuet*. WSOY 2015.

Tuomo Väliaho: »Suomen eliitti hurahiti mestarihuujarin pauloihin 1920-luvulla – Sitten Minna Craucher lähti narauttamaan Lapuan liikettä, mikä koitui hänen kuolemakseen.» *Helsingin Sanomat* 4.4.2020.

Mika Waltari: *Kirjailijan muistelmia*. Toimittanut Ritva Haavikko. WSOY 1980.

»Huomiotaherättävä kostomurha.» *Helsingin Sanomat* 12.3.1932.

»Lapuan liikkeen 'kapteeni' kertoo.» *Suomen Sosialidemokraatti* 15.3.1932.

»Politiskt mord: Lappos kassör bragt om livet.» 12.3.1932.

»Surmatun neiti Craucherin mysterio.» *Suomen Sosialidemokraatti* 12.3.1932.

»Pelkäsikö Minna Chaucher tsekan agentteja?» *Uusi Suomi* 18.3.1932.

Marija-Emma Schul-Martin

Robert Alftan ja Tapani Itäranta: *Margot – vakoilija lähestyy ystävänsä*. TV2 Dokumenttiprojekti 2002.

Martti Backman: *Vakoajat. Vilho Pentikäisen pako ja neuvostovakoilun romahdus 1933*. Gummerus 2017.

Juho Kotakallio: »Kaikkialla läsnä oleva Lontoon Secret Service.» *Secret Intelligence Service ja Suomi 1918–1941*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto 2014.

Juho Kotakallio: *Hänen majesteettinsa agentit. Brittitiedustelu Suomessa 1918–1941*. Atena 2014.

Otto Kumenius: *Viiden rintaman vastavakoilija*. Alea-Kirjat 1969.

Otto Kumenius: *Vastavakooja*. Gummerus 1984.

Ohto Manninen: »Länsivaltain tiedustelu Suomessa.» Teoksessa *Salaisen sodan sivut. Tiedustelua, vakoilua ja salatoimintaa jatkosodassa* (toim. Mikko Karjalainen). Maanpuolustuskorkeakoulu, 2003.

Marjo Mela ja Markku Mattila: *Latvialaiset Suomessa*. Siirtolaisuusinstituutti 2019.

Clara Palmgren ja Catharina Brandt-Vahtola: »Vakooja ja hovineiti.» *Kaunis Grani* 1/2016.

Jukka Rislakki: *Erittäin salainen. Vakoilu Suomessa*. Love kirjat 1982.

Jukka Rislakki: *Saatan kuolla jo rajalla – Suomen ja Neuvostoliiton vakoilusodan hahmoja*. Docendo 2021.

Martti Sinerma, Laine-Maria Kyöstilä, Raili Malmberg, Rainer Palmunen ja Heikki Tiilikainen (toim.): *Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939–1945 Suomen vapauden puolesta*. Valitut Palat 1995.

Antti Ruonaniemi: »Vilho Pentikäinen rahoitti jetset-elämänsä vakoilemalla Neuvostoliitolle – saattoi samalla edesauttaa sodan syyttymistä.» *Yle* 19.8.2017.

Elina Sana: *Luovutetut. Suomen ihmislouvatukset Gestapolle*. WSOY 2003.

Elina Sana: *Kuolemanlaiva S/S Hohenhörn*. WSOY 2004.

Henrik Tala: *Talvisodan ranskalaiset ratkaisijat. Ranskan apu Suomelle 1939–1940*. Minerva 2014.

Erkki Tuomioja: *Häivähdys punaista. Hella Wuolijoki ja hänen sisarensa Salme Pekkala vallankumouksen palveluksessa*. Tammi 2006.

»Vakoilijatar 'Mary-Louise'.» *Suomen Kuvalehti* 4.11.1933.

»Stahl palkkasi rouva Martinin Suomeen.» *Länsi-Savo* 28.12.1933.

»Suuren vakoilujutun käsittely alkoi tänään turun hovioikeudessa.» *Sosialisti* 12.2.1934.

»Suuren vakoilujutun käsittely tapahtuu kokonaan suljettujen ovien takana.» *Helsingin Sanomat* 13.2.1934.

»Rannsakningen av spionligan sker sekret.» *Åbo Underrättelser* 13.2.1934.

»Tuomio suuressa vakoilujutussa.» *Helsingin Sanomat* 24.4.1934.

»Spionchefen Schul-Martin fick 8 års tukthus.» *Hufvudstadsbladet* 24.4.1934.

»KO korotti tuomioita suuressa vakoilujutussa.» *Helsingin Sanomat* 19.9.1934.

»Lydia Stahl dömd till 5 års fängelse.» *Hufvudstadsbladet* 19.4.1935.

Meri Genetz

Tito Colliander: *Sallinen*. Weilin+Göös 1979.

Meri Genetz: »Muistelmia Venäjältä.» *Forum* 4–6/1939.

Meri Genetz: »Tulevan taiteen luonne.» *Forum* 7–8/1939.

Riitta Konttinen: *Modernistipareja*. Otava 2010.

Riitta Konttinen: *Täältä tullaan! Naistaiteilijat modernin murroksessa*. Siltala 2017.

Sanna Ryynänen: *Meri Genetz. Levoton sielu*. Avain 2019.

Sanna Ryynänen: »The painter Meri Genetz and the endless quest for spiritual wisdom.» *Approaching Religion* Vol. 11, No. 1. Maaliskuu 2021.

»Meri Genetzin näyttely.» *Uusi Suomi* 1.3.1921.

»Meri Genetzin näyttely.» *Helsingin Sanomat* 3.3.1921.

»Taidenäyttelyt.» *Suomen Sosialidemokraatti* 23.12.1929.

»Meri Genetz' minnesutställning.» *Hufvudstadsbladet* 17.12.1943.

»Meri Genetz. Kuvataiteilijamatrikkeli.» Suomen taiteilijaseura.

Jenny Spennert

Sven Hirn: »Spennert, Jenny.» Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997– (viitattu 8.11.2021).

Sven Hirn: »Spennert, Jenny.» *Biografiskt lexikon för Finland* 2007.

Harri Kalha: *Kokottien kultakausi*. SKS 2013.

Sandra Saulo: »Varietee- ja oopperalaulaja Jenny Spennert. Musiikin syntymäpäiväkalenteri.» *Yle* 9.1.2019.

Jenny Spennert ja Raoul af Hällström (toim.): *Elämäni ja taiteilijanurani*. Mecatorin Kirjapaino 1945.

»Jenny Spennert valloittaa.» *Helsingin Sanomat* 7.2.1947.

Leena Rintala

Jukka O. Miettinen: »Tanssija idän ja lännen välissä. Leena Rintala ja hänen kaakkoisaasialainen ohjelmistonsa.»

- Teoksessa *Weimarista Valtoihin. Kansainvälisyys suomalaisessa tanssitaiteessa*. Teatterimuseo 2012.
- Anna Thuring, Jukka O. Miettinen ja Veli Rosenberg: »*Ikeunat auki itään!*» 100 vuotta *Aasiaa Suomen näyttämöillä*. Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu 2018.
- Liisa Vihmanen: »Myytti kankeista ja tanssitaiddottomista suomalaisista on pöytä, historia osoittaa.» *Yle* 22.6.2021.
- Rita Wikman: »Suomalainen Bali-tanssijatar.» *Suomen Kuvalehti* 6.4.1935.
- Rita Wikman: »Leena från Asien.» *Helsingfors-Journalen* 13.4.1935.
- »Huomattava tanssinäyttäntö tulossa.» *Käikisalmen Sanomat* 9.11.1935.
- »Suomalainen tempittelanssijatar opettelee 'Irish Kickiä' Lontoossa. Kuusitoistavuotias Leena Rintala aloitti jouluna uuden kiertomatkan maapallon ympäri.» *Seura* 5.1.1938.

Elvira Madigan

- Klas Grönqvist: *En droppe föll*. Recito 2013.
- Kathinka Lindhe: »Sorgeliga saker hände: Elvira Madigan, Sixten och mig: en historia om Lycka, berättad 125 år senare.» *Utblick media* 2014.
- Gunilla Nordlund ja Elisabeth Renström: »Drabbad av skandalen.» *Sveriges Radio* 19.1.2015.
- Pauliina Räsänen: *Esiintyvä naistähteyks 1870–1890-lukujen Suomessa. Taikataiteilijatar Pauline Schmidt, nuorallatanssija Elvira Madigan ja primadonna Oceana Renz*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 2018.
- Fanni Silmunen: *Mieli korkealla, jalat nuoralla – kurkeistus funambulistin motivaatioon ja psyykkisiin taitoihin*. Opinnäytetyö. Turun ammattikorkeakoulu 2020.
- Elviramadigan.se
- Madigan Olsson, Cecilia Maria Eleonora. »Ruotsin väestölaskenta 1910.» *Rikskarkivet*.
- Åke Ohberg (ohjaus): *Lemmen tuhoisa liekki*. Europa Film 1943.
- Bo Widerberg (ohjaus): *Elvira Madigan*. Europa Film 1967.
- Kotkan Sanomat* 15.6.1895
- »Uusi Mejerling-juttu.» *Päivän Uutiset* 28.7.1889.

Rosa Wedsted

- Silja Aitoaho: »Jättikasvu yhteydessä perimään.» *Kaleva* 26.5.2006.
- Adolph Friedlände: *Rosa Wedsted – Die grösste, jüngste u. schönste riesin, die je gelebt*. Juliste, 1907.
- Sven Hirn: *Kaiken kansan huvit. Tivoli-toimintaamme 1800-luvulla*. SKS 1986.
- Peter Letkemann: »Das Berliner Panoptikum.» Teoksessa *Mitteilungen des Vereins für die Geschichte Berlins 1971–1974*.
- Jussi Mankkinen: »Jättiläisiä, kääpiöitä, parrakkaita naisia ja syfiliksen runteleimia luurankoja: friiikkisirkukset ja kummajaisnäytökset olivat suosittua viihdettä myös Suomessa.» *Yle* 19.7.2019.
- Jackie Mansky: »P.T. Barnum Isn't the Hero the 'Greatest Showman' Wants You to Think.» *Smithsonian Magazine* 22.12.2017.
- Bob Osbourne: »Captain George Auger, the Cardiff Giant, tallest man on Earth and the Jimi Hendrix connection.» *Roath Local History Society* 10.8.2020.
- Ville-Juhani Sutinen: *Kääpiöistä kolosseihin. Kummajaisten historia Suomessa*. Into Kustannus 2020.
- Jeff Wallenfeldt: »Ringling Bros. and Barnum & Bailey Circus.» *Encyclopædia Britannica* 5.10.2018.
- »En finsk jättekvinna.» *Tammerfors Nyheter* 1.2.1905.
- »Men, Women and Children Stretch Their Necks When This Giantess Makes Her Appearance on the Streets of Cologne.» *San Francisco Call* 13.3.1905.
- »Mrs. Hoffmann to War for Child.» *The New York Herald*, 15.3.1906.
- »Šaddalam nieidda.» *Sagai Muittalehje* 1.8.1905.
- »Smånotiser.» *Hufvudstadsbladet* 30.1.1905.
- »The Giantess Rosa Wedsted.» *The Scientific American* 15.4.1905.
- »Tallest Woman on Earth.» *St. Louis Post-Dispatch* 4.6.1905.
- »The Giantess Rosa Wedsted.» *The Abbeville Press And Banner* 5.7.1905.
- The Barnum and Bailey Annual Route Book and Illustrated Tours* 1906.
- »Young and Handsome Giant Longs for Life Partner.» *The Wray Rattler* 1.6.1906.
- Vuosisadan vertailut. Tilastokeskus 2017.

Selma Kajanus & Ida Moberg

- Jouko Aho: *Parapsykologit. Ulkopuolisen näkemys poikkeavan tieteen suomalaisen historiaan*. Suomen historiallinen seura 1993.
- Anne Alarto, Irma Kyrki ja Maija Saraste: *Saran sisaret. Naiskirjallisuuden perinnettä Suomessa 1800-luvulta 1900-luvun alkuun*. Oulun kaupunginkirjaston näyttely verkkojulkaisu 2005.
- Eeva Järvenpää: »Lahjakas pianisti omisti elämänsä musiikin opettamiselle.» *Helsingin Sanomat* 21.1.2006.
- Marjo Kaartinen: *Spiritistinen istunto. Spiritismin, antispiritismin, meedioiden ja henkien kulttuurihistoriaa*. SKS 2020.
- Tea Holm: *Spiritualismin muotoutuminen Suomessa: Aatehistoriallinen tutkimus*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto 2016.
- Helena Holsti-Setälä: *Ida Moberg: aattellisen naisen muotokuva*. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto 2015.
- Helena Holsti-Setälä: »Ida Moberg - nainen sinfonikkona edellä aikaansa.» *Rondo Classic* 9/2016.
- Nappu Koivisto: »Kajanus, Selma». Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997-.
- Maarit Leskelä-Kärki ja Antti Harmainen (toim.): *Uuden esijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880–1930*. Teos 2021. Artikkelit Julia von Boguslawski: »Suomen Teosofinen Seura», Julia von Boguslawski: »Suomen Antroposofinen Seura», Nappu Koivisto-Kaasil: »Selma Kajanus ja esoteria», Maarit Leskelä-Kärki ja Antti Harmainen: »Prologi», Maarit Leskelä-Kärki: »Sällskapet för Psykik Forskning (Suomen Psykillinen Tutkimusseura)», Maarit Leskelä-Kärki: »Suomen Spiritualistinen Seura», Susanna Välimäki ja Juha Torvinen: »Musiikki salatietona. Säveltäjä-antroposofi Ida Moberg ja henkinen kilvoittelu».
- Tiina Mahlamäki ja Nina Kokkinen (toim.): *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Vastapaino 2020. Artikkelit Antti Harmainen: »Teosofia», Juuso Järvenpää: »Psykinen tutkimus ja parapsykologia»,

- Marjo Kaartinen ja Maarit Leskelä-Kärki: »Spiritualismi», Nina Kokkinen ja Tiina Mahlamäki: »Näkökulmia esoteerisuuteen ja okkultismiin», Tomas Mansikka ja Tiina Mahlamäki: »Suomalaisen esoterian juurilla».
- Oskar Merikanto: »Helsingin konsertti-katsaus.» *Säveletär* 4/1906.
- Ulla Saari: *Ida Moberg (1859–1947). Unohdettu säveltäjä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 1997.
- Sandra Saulo: »Säveltäjä Ida Mobergille säveltäminen oli henkistä kanssakäymistä.» Musiikin syntymäpäiväkalenteri. Yle 13.2.2019.
- Rudolf Steiner: *Antroposofinen hengentiede*. Suomen antroposofinen liitto 2001.
- Rudolf Steiner: *Henkisen maailman kynnys*. Suomen antroposofinen liitto 1988.
- Laila Tarpila: »Kuuluisan Robertin pianistisisko Selma Kajanus oli poikkeus säätyläisnaisen joukossa.» Musiikin syntymäpäiväkalenteri. Yle 8.2.2019.
- Susanna Välimäki: »Moberg, Ida.» Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (viitattu 25.5.2022)
- ## Sirkka Sari
- Tuomas Marjamäki: »Sirkka Sarin outo kuolema Aulangolla - 'Miulle on sattunut kaikki mitä pikkupojille voi sattua.'» *Apu* 6.11.2021.
- Riikka Pennanen: »Sirkka Sari.» *Elonet* 11.2.2014.
- Mikko Porvali: *Rautasormus ja muita rakkaustarinoita sotavuosilta*. Atena 2013.
- Sisko Rytkönen: *Ihanat naiset kankaalla. Filmitähtiä suomalaisen elokuvan kultakaudelta*. Kustannus Oy Majakka 2008.
- Hannu Teider: »Yli 80 vuotta mysteeriturmasta: Sirkka Sari katosi savupiippuun – mitä tähänäyttelijän kuolinyönä tapahtui?» *Seura* 31/2013.
- »Filminäyttelijätär Sirkka Sari on joutunut dramaattisen kuoleman uhriksi.» *Käksälmen Sanomat* 1.8.1939.
- »Järkyttävä onnettomuus Aulangolla.» *Illa-Sanomat* 31.7.1939
- »Kannaksen kaunis tytär.» *Seura* 11/1939.

Hanna Granfelt

Stephen Evans: »Berlin 1914: A city of ambition and self-doubt.» BBC 8.1.2014.

Kai Häggman: *Päänäyttämöllä – Suomen Kansallisteatterin 150 vuotta*. Tammi 2022.

John Davidson *Ketchum: Ruhleben, a prison camp society*. University of Toronto Press 1965.

Pekka Kilpinen: »Eetterin ohimenevä nautinto.» *Yliopisto* 20/1996.

Matti Klinge: »Mannerheim, Gustaf.» Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997– (viitattu 10.2.2022)

Anna Kortelainen: *Eri kivaa! Onerva-kaupungin naiset 1910*. Tammi 2010.

Seija Lappalainen: »Granfelt, Hanna.» Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997– (viitattu 3.1.2022)

Seija Lappalainen: »Järnefelt-Palmgren, Maiikki.» Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997– (viitattu 10.1.2022)

Tiina-Maija Lehtonen: »Oopperalaulaja Hanna Granfelt oli Richard Straussin lemmikki.» Musiikin syntymäpäiväkalenteri, Yle 2.6.2020.

Salla Leponiemi: *Jumalainen kipuna. Laulajatar Hanna Granfeltin ihmeellinen elämä*. Gummerus 2018.

Glory Leppänen: *Elämäni teatteria*. Otava 1971.

Kati Mustola ja Johanna Pakkanen (toim.): *Sateenkaari-Suomi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa*. Like 2007. Artikkelit Kati Mustola: »Suomalaisten lesbo- ja homoliikkeiden historiaa», Kati Mustola: »Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajavartijoita ja rajan ylittäjiä».

Anna Thuring: »Camppiä, diivailua vai feminismiä? Kaarola Avellan(in) housuissa.» *Teoksessa Camp! Taipuisaa teatteria*. Teatterimuseo 2009.

»Hanna Granfeltin konsertti.» *Uusi Suometar* 16.3.1905.

»Sångerskan Hanna Granfelt.» *Hufvudstads-bladet* 7.4.1910.

Marina Takalo

Martti Haavio: *Viimeiset runonlaulajat*. WSOY 1985.

Timo Hietala Rauni Huusko, Eine Manninen ja Allan Slotte (toim.): *Laitakari. Sahan ja leivän saari*. Laitakarin perinneryhmä 2016.

Katja Hyry: »Vienan naisia tutkimassa. Rajan ja perinteen jäljillä.» *Elore*, vol. 12, 2/2005.

Katja Hyry: *Meistä jäi taas jälki. Miten Vienan pakolaiset etsivät paikkaansa, kertoivat kokemastaan ja tulivat kuulluiksi 1900-luvun Suomessa*. Väitöskirja. Lapin yliopisto 2011.

Raili Ilola: »Marina Takalo – vienankarjalainen runonlaulaja.» *Naisten ääni*.

Kaarina Jousimaa: »Viimeinen heleä helähdys Kalevalan laulumailta.» *Helsingin Sanomat* 28.2.1962.

Marja-Liisa Keinänen: »2000-luvun näkökulmia pohjoisvienalaisen Marina Takalon matkaan runonlaulajaksi ja näkijäksi.» *Elore* vol. 18, 1/2011.

Pekko Käppi: »*Kelpaiko lauluks.*» *Musiikki-analyytinen katsaus Marina Takalon kalevalamittaisiin lauluihin*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 2007.

Outi Lehtipuro: »Vienan evakon usko.» *Helsingin Sanomat* 8.12.1974.

Juha Pentikäinen: »Takalo, Marina.» Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 16.5.2022)

Juha Pentikäinen: *Marina Takalo. Runonlaulaja ja näkijä*. SKS 2010.

Juha Pentikäinen ja Satu Apo: *The Structural Schemes of a Fairy-Tale Repertoire: A Structural Analysis of Marina Takalo's Fairy Tales*. Varia Folklorica. De Gruyter Mouton 1978.

Sirkka-Liisa Ranta: *Sydän Karjalassa. Arjen ja perheen historiaa*. Tammi 2017.

»Helähdys Vienan laulumailta.» *Helsingin Sanomat* 23.12.1964.

»Marina Takalon tarina 1890–1970.» *Karjalan heimo* 1–2/1972.

»Vanhauskoiset, staroverstit.» Ortodoksi.net.

Pauline Schmidt

Sven Hirn: *Sirkus kiertää Suomea 1800–1914*. SKS 1982.

Sirkka Impola ja Sven Hirn: *Helsingin huvielämän Mitä missä milloin 1830-luvulta 1910-luvulle*.

Marjo Kaartinen: *Spiritistinen istunto*. SKS 2020.

Tiina Mahlamäki ja Nina Kokkinen (toim.): *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Vastapaino 2020. Artikkelit Tomas Mansikka ja Tiina Mahlamäki: »Suomalaisen esoterian juurilla».

Heikki Nevala: *Silmänkääntäjiä, konstiniekkvoja ja loihutataiteilijoita. Taikurien vaiheita Suomessa 1800-luvulta 1960-luvulle*. SKS 2011.

Christer Nilsson: *Trollare och andra underhållare*. Spektra 1990.

Pauliina Räsänen: *Esiintyvä naistähteyks 1870–1890-lukujen Suomessa. Taikataiteilijatar Pauline Schmidt, nuorallatanssija Elvira Madigan ja primadonna Oceana Renz*. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto 2018.

Pauliina Räsänen: »Naistaikurien juhlapäivä.» Kulttuurihistoriallisen seuran blogi 8.3.2021.

Martti Sirén: »Taikataiteilija Pauline Wilhelmine Schmidt.» *Jokeri* 1/2009.

»Joensuusta.» *Karjalatar* 26.6.1888.

»Taikatemppeja, sirkushuveja ja naistäitelijöitä.» *Menneisyyden jäljillä* -podcast 17.8.2021.

»Turusta.» *Sanomia Turusta* 11.2.1888.

Anna Tanejeva

Bob Atchison: »Alexander Palace Time Machine.» alexanderpalace.org/palace

Rheta Childe Dorr: *Inside the Russian Revolution*. The MacMillan Company 1918.

Ljudmila Huhtiniemi: »A. A. Tanejeva (monahinja Marija). Žizn na finskoi zemle.» Pyhät keisarilliset marttyyrit ja Anna Tanejeva Suomessa muistoyhdistys ry.

Svetlana Maire: »Véra Giedroyc : une princesse pas comme les autres.» *Kokoelmassa Les femmes créatrices en Russie, du XVIIIe siècle à la fin de l'âge d'Argent*. École normale supérieure de Lyon 2012.

Marja Pehkonen: *Hauraita muistoja Helsingin hautausmailta*. Helsingin kaupunginmuseo 2008.

Douglas Smith: *Rasputin: Faith, Power, and the Twilight of the Romanovs*. Pan Books 2016.

Anna Virubova ja Irmeli Viherjuuri (toim.): *Anna Virubova. Keisarinnan hovineiti*. Otava 1987.

Anna Vyrubova: *Stranitsi mojei žizni. Vospominanija A.A. Vyrubovoi, uroždennoi Tanejevoi*. Russkaja letopis, 1922.

Anna Wirubowa: *Muistelmia Wenäjän howista ja wallankumouksesta*. Satakunnan kirjateollisuus Osakeyhtiö 1923.
Dnevnik Vyrubovoi. Minuvšije dni 1927–1928.

Dorothea

Nadine Akkerman ja Birgit Houben (toim.): *The Politics of Female Households: Ladies-in-Waiting Across Early Modern Europe*. Brill 2014.

Waltraud Ernst (toim.): *Histories of the Normal and the Abnormal. Social and Cultural Histories of Norms and Normativity*. Routledge 2012.

Anders Fryxell: *Handlingar rörande Sverges historia. Ur utrikes arkiver samlade och utgifna af And. Fryxell* 1836–43.

Caius Kajanti: *Kiehtovia naiskohtaloita Suomen historiasta*. Karisto 1999.

Heini Kilpamäki: »Kuningattaren hovikäpiö.» *Seura* 31/2014

Herman Lindqvist: *Villit Vaasat*. WSOY 2018.

National Maritime Museum: The history of the fork. rmg.co.uk/stories/blog/history-fork.

Jussi Nuorteva: »Katarina Jagellonica.» Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 28.1.2022)

Päivi Setälä: *Pohjoisen renessanssin nainen*. Otava 2002.

E.S. Wester: »Ur Katarina Jagellonicas lif.» *Nordisk Tidskrift för Vetenskap, konst och industri* 1909.

Eva Merthen

Caius Kajanti: *Kiehtovia naiskohtaloita Suomen historiasta*. Karisto 1999.

Matti J. Kankaanpää: *Suuri Pohjansota, Iso Viha ja suomalaiset*. Toiset Aijat 2001.

James Keith ja Thomas Constable (toim.): *A Fragment of a Memoir of Field-Marshal James Keith, written by Himself, 1714–1734*. Spalding Club 1843.

Matti Klinge: »Merthen, Eva.» Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 15.4.2022)

Matti Klinge: »Topelius historiesyn växer fram.» Teoksessa *Zacharias Topelius*:

- Hertiginnan av Finland och andra historiska noveller. Zacharias Topelius Skrifter V.* Svenska litteratursällskapet i Finland ja Bokförlaget Atlantis 2013.
- Anu Lahtinen, Sini Ojala ja Kirsi Vainio-Korhonen: *Naisten kaupunki. Turkuilaisten naisten historiaa.* Turun Historiallinen yhdistys 2010.
- Atina L. K. Nihtinen: Field-Marshal James Keith: »Governor of the Ukraine and Finland, 1740–1743.» Teoksessa *Military Governors and Imperial Frontiers c. 1600–1800. A Study of Scotland and Empires* (toim. Andrew Mackillop ja Steve Murdoch), sarjassa *History of Warfare*, vol. 17. Brill 2003.
- Kirsi Vainio-Korhonen: *Suomen ruhtinattaren arvoitus. Suomalaisia naiskohtaloita 1700-luvulta.* Edita 2009.
- Kustaa H. J. Vilkkuna: *Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta.* SKS 2005.
- Th. Westrin (toim.): *Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi.* Nordisk Familjeboks Förlags aktiebolag 1913.

Zinaida Jusupova

- Sven Hirn: *Kaiken kansan huvit. Tivolitoimintaamme 1800-luvulla.* SKS 1986.
- Marina Jakovleva: »Pritšudnitsa bolšogo sveta. Žizn i ljubov knjagini Zinaidy Jusupovoi.» *Rodina* 12/2006.
- Pertti Mustonen: *Ravintolaelämää. Kulttuuri-kuvia, nostalgiaa, kulinarismia.* Tammi 1990.
- Jussi Rantala: »Joulun varhaishistoriaa Rooman valtakunnassa: saturnalia, natalis invicti ja Kristuksen syntymäpäiväjuhla.» *Triviumin blogi*, Tampereen yliopisto 14.12.2015.
- Mikko-Olavi Seppälä, Sauli Seppälä, Taneli Eskola, Martti Helminen ja Maunu Häyrynen: *Kaivopuisto. Entisaikain Helsinki XVIII.* Helsinki-seura 2008.
- Päiviö Tommila: *Helsinki kyläkaupunkina 1830–1850-luvulla. Entisaikain Helsinki VI.* Helsinki-seura 1955.
- Russki biografitseski slovar. *Naake-Nakenski – Nikolai Nikolajevič Starš.* Imperatorskoje Russkoje istoričeskoje obščestvo 1914.
- Poikkileikkaukset 1850: Vapaa-ajan ympäristö. Ympäristöhistoria-sivusto, blogs.helsinki.fi/envirohist

Anna-Maria Engsten

- Rolf Hammarskiöld: *Kulturhistorisk karakteristik Tortuna kyrka.* Västerås stift 2004.
- Raoul Johnsson, Ilkka Karttunen ja Maria Grönroos: *Kustaa III ja suuri merisota. Taistelut Suomenlahdella 1788–1790.* John Nurmisen säätiö 2010.
- Jussi T. Lappalainen: *Kuninkaan viimeinen kortti. Viipurinlahden ja Ruotsinsalmen meritaistelut 1790.* SKS 2011.
- Johanna Matruka: *Kolme naista ja meri -kävelykuunnelma: Brita Hagberg.* Merikeskus Vellamo.
- Wilhelmina Stålberg ja P. G. Berg: »Engsten, Anna Maria.» *Anteckningar om svenska qvinnor* 1864.
- Christopher von Warnstedt: »Medaljerna för Tapperhet till Sjöss.» *Forum navale, Skrifter utgivna av Sjöhistoriska samfundet* nr 30, 1976.
- »Piika Anna Maria Engsten.» Kohtalona Ruotsinsalmi -näyttely, Merikeskus Vellamo 2020.

Anna-Yrjöntyttäri Harittu

- J. E. Almqvist: *Giftermål mellan kvinnor.* Svensk Juristtidning 1939.
- Sven Gauer: »Karl XII.» *Svensket biografiskt lexikon* (viitattu 14.11.2021).
- Simo Holopainen: »Suomessa pappi on vihkinyt ainakin yhden naisparin.» *Ilta-Sanomien* 6.3.2014.
- Christer Johansson: »Kvinnorna och Kriget. Soldathustrur, markenterskor och kvinnliga krigare.» *Westgöta Gustavianer* (viitattu 14.11.2021).
- Teemu Keskisarja: *Murhanenkeli. Suomen Pohjan sodan ihmisten historia.* Siltala 2019.
- Teemu Keskisarja: *Kynnelten kallio. Kertomuksia seksistä ja väkivallasta.* Siltala 2017.
- Onni Korhakangas: »Anna Yrjöntyttären merkillinen tarina henkikompanian sotamiehenä.» *Suomen Kuvalehti* 10/1976.
- Antti Kujala: *Mieheä ei laske leikkiä. Suomi suuressa Pohjan sodassa 1700–1714.* SKS 2001.
- Mirkka Lappalainen: *Jumalan vihan ruoska. Suuri nälänhätä Suomessa 1695–1697.* Siltala 2012.
- Kristin Lauharo: »Anna Jöransdotter.» Inko. info 1.4.2021.

Dagmar Neovius

Minna Hagner ja Teija Försti: *Suffragettien sisaret*. Unioni Naisasialiitto 2006.

Reetta Hänninen: *Tulisydän. Maissi Erkon kiihkeä elämä*. Otava 2022.

Sirpa Jegorow: »Suomen ensimmäiset naiskansanedustajat pyrkivät kohottamaan kansakunnan moraalista tasoa.» Yle 1.3.2018.

Paula Kokko: *Vertauskuvat osana maanalaisia poliittisia lentolehtiä sortovuosina 1899–1903*. Pro gradu. Jyväskylän yliopisto 2012.

Maija Kauppinen (toim.): *Valkeisia variksia ja helmikanoja. Suomalaisen Naisliiton 110-vuotisjuhlakirja*. Suomalainen naisliitto 2017. Artikkelit Maija Kauppinen: »Yhdistys kansalaisia valistamaan», Maija Kauppinen: »Taisteluun naisten oikeuksien puolesta», Maija Kauppinen: »Naisasian takatalvi», Kirsti Pohjonen: »Lucina Hagman», Venla Sainio: »Tekla Hultin».

Aura Korppi-Tommola: »Ensimmäiset naiset eduskunnassa 1907–1908.» Aanioikeus.fi.

Maria Lähtenmäki: *Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa*. Sosialidemokraattiset Naiset – Socialdemokratiska Kvinnor 2000.

Kirsti Manninen (käsikirjoitus) ja Eija Tolpo (ohjaus): *Ykkösdokumentti. Sankaritaret*. Yle 9.3.2003.

Pirjo Markkola ja Alexandra Ramsay (toim.): *Yksi kamari, kaksi sukupuolta. Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset*. Eduskunnan kirjasto 1997. Artikkelit Eeva Ahtisaari: »Hilda Käkikoski: opettaja, puhuja ja poliitikko naisen asialla», Merja-Liisa Hinkkanen ja Maija Lintunen: »Aleksandra Gripenberg — taistelija ja kansainvälinen naisasianainen», Mervi Kaarninen: »Hedvig Gebhard: pellervossa, parlamentissa ja puutarhassa», Mervi Kaarninen: »Liisa Kivioja ja Iida Vemmelpuu — opettajattarien lyhyt parlamenttiura», Elina Katainen: »Jenny Nuotion piipahdus parlamentissa», Elina Katainen ja Riitta Oittinen: »Naulaniskuja porvarin ruumiskirstuun: Mimmi Kanervo ja Sandra Lehtinen», Elina Katainen: »Waloon ja wapauteen! Marja Raunio», Maria Lähtenmäki: »Maria Paaso Laine — peloton peräpohjalainen», Maria

Lähtenmäki: »Yrittäjä ja työväenjohtaja Ida Aalle-Teljo», Pirjo Markkola: »Anni Huotari työläisäitien edustajana», Sari Oikarinen: »Hilja Pärssinen — työväenliikkeen poliitikko ja runoilija», Anne Ollila: »Vahvojen naisten puolestajapuhujat: Lucina Hagman ja Alli Nissinen», Maritta Pohls: »Eveliina Ala-kulju ja Hilma Räsänen — kaksi maalaisnaista eduskunnassa», Alexandra Ramsay: »Dagmar Neovius — nainen ja kaksoiskotka», Irma Sulkunen: »Miina Sillanpää — sillanrakentaja». Riitta Mäkinen ja Marja Engman (toim.): *Naisten aika. Valkoinen varis ja muita oppineita naisia*. Gaudeamus 2015. Artikkelit Venla Sainio ja Karmela Bélinki: »Herra- ja naiskagaali», Venla Sainio: »Kansanedustaja Annie Furuohjelm. Äänioikeustaistelija», Karmela Bélinki: »Cely Mehelin. Isänmaan palvelija ja yhteiskunnan rakentaja». Venla Sainio: »Neovius, Dagmar.» Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 30.2.2022) Päiviö Tommila: *Suuri addressi*. WSOY 1999. Kirsi Vesterbacka: *Marttajärjestön perustaminen päivä päivältä*. Martat 2008. *Ensimmäisen eduskunnan naiset* -sarja. Yle. Suomen kansanedustajat. Eduskunta. Dagmar Neovius. Martat.fi. Marttaperinne. Martat.fi.

Hilja Riipinen

Anu-Elina Ervasti: »Vaikeasti vammainen voidaan yhä steriloida edunvalvojan hakemuksesta, järjestöt toivovat muutosta lähes 50 vuotta vanhaan lakiin.» *Helsingin Sanomat* 27.12.2019.

L. Haataja: »Elämäkertaromaanin Hilja Riipinen näkyy seitsemänä kuin kärppä Hurja Hilja, mainettaan parempi.» *Helsingin Sanomat* 20.11.1995.

Reetta Hänninen: *Tulisydän. Maissi Erkon kiihkeä elämä*. Otava 2022.

Hertta-Mari Kaukonen: »Suomessa tehtiin pakkosteriloiteja vuosina 1935–70.» *Seura* 3.2.2019.

Jukka Kekkonen: *Suomen oikeuden historiallisia kehityslinjoja*. Helsingin yliopisto 1999.

Tiina Kinnunen: »Lottatutkijan valinnat.» *Historiatieteellinen aikakauskirja* 1/2005.

Airi ja Rafael Koskimies: Suomen Lotta. *Katsaus lottajärjestön toimintaan.* Weilin & Göös 1964.

Eeva Kotioja: »*Ei anneta liekin sammua.*» *Naiset osana nationalistista liikehdintää suomessa vuosina 1932–1944.* Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2013.

Anna Laakso: »Hilja Riipisen täyttäessä 50 vuotta.» *Lotta-Svärd* 10/1933.

Annika Latva-Äijö: *Lotta Svärdin synty. Järjestö, armeija, naiseus 1918–1928.* Otava 2004.

Hilja Riipinen: »Mihin meitä tarvitaan.» *Joulu-Lotta* 1.12.1923.

Taito Seila: *Lotta Svärd. Univormupukeiset naiset.* Aikakirjat 1972.

Juha Siltala: *Lapuan liike ja kyyditykset 1930.* Väitöskirja. Helsingin yliopisto 1985.

Kaarle Sulamaa: »Riipinen, Hilja.» Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 18.12.2021)

Kaarle Sulamaa: *Enemmän oikealle. Hilja Riipinen Suomen poliittisessa historiassa.* Väitöskirja. Helsingin yliopisto 1995.

Kaarle Sulamaa: *Hilja Riipinen. Lapuan lotta.* Otava 1995.

»Ei suvaitse kirjoitettavan vaimostaan.» *Työn Ääni* 14.4.1930.

»Hilja Riipinen 50-vuotias.» *Suomen nainen* 6–7/1933.

»Kommunistien uhritteleva esiintyminen aiheuttanut vakavia tapahtumia Lapualla.» *Pohjolan Sanomat* 28.11.1929.

»Lapuan päivä.» *Vaasa* 30.11.1929.

Lotta Svärdin Kultaiset sanat. Suojeluskuntajärjestön Perinteet ry – Skyddskårstraditioner rf 2017. Perinne.fi

»Piirijohdokunnan jäsenen.» *Nuijasoturi* 7–8/1928.

»Poissuljettiin loppuviikoksi eduskunnan istunnosta.» *Lakeuden suunta* 20.4.1934.

»Uudenmaan ehdokas: Rehtori, fil. maisteri Hilja Riipinen.» *Suomen nainen* 6–7/1933.

»Uudenmaan ja Vaasan läänin pohjoisen vaalipiirin ehdokas: Rehtori, fil. maisteri Hilja Riipinen.» *Uusi huomen* 10–11/1939.

»Valkoisen kulttuurin kukka on täydessä loistossaan Lapualla.» *Pohjan Voima* 27.11.1929.

»Viikkokatsaus.» Suomen Sosialidemokraatti 12.4.1930.

Elisabeth Wolle

Anu Lahtinen, Sini Ojala ja Kirsi Vainio-Korhonen: *Naisten kaupunki. Turkuolaisten naisten historiaa.* Turun historiallinen yhdistys 2010.

Kevät Nousiainen: »Naisten ihmisoikeudet – esineestä ihmiseksi 400 vuodessa.» Ihmisoikeusliitto / Maailma.net 28.9.2009.

Maria Pettersson: »Rikolliset.» *Maria Pettersson ja historianaiset*, Yle 23.9.2020.

Veli Pekka Toropainen: *Päättäväiset porvarskat. Turun johtavan porvariston naisten toimijuus vuosina 1623–1670.* Väitöskirja, Turun yliopisto 2016.

Veli Pekka Toropainen: »Rikas tyttörukka.» Hiiskuttua 7.11.2016.

Veli Pekka Toropainen: »Maatilojen porvarisnaiset 1600-luvun Turun lähipitäjissä.» *Aninkainen* 3/2017.

Veli-Pekka Toropainen: *39 tarinaa 1600-luvun turkulaisnaisista.* Turun museokeskus 2019.

Veli Pekka Toropainen: *Suurkaupungin naiset. Turun porvariston naiset 1600-luvulla.* HOAY 2020.

Saara Tuomaala: »Holhouksenalaisuudesta koulutetuksi ja vapaaksi kansalaiseksi.» Äänioikeus.fi.

Kirsi Vainio-Korhonen: »Nainen – Vanhemman suomalaisen kaupunkihistorian tutkimaton sukupuoli.» Teoksessa *Tanssiva mies pakinoiva nainen. Sukupuolten historiaa* (toim. Anu Lahtinen). Turun historiallinen yhdistys 2001.

Herttuankulman länsiosan katu-, liikenteen-ohjaus- ja puistosuunnitelmat. Turun kaupungin Kaupunkiympäristölautakunta 5.10.2021.

Ruth Munck

Petra Himberg: »Uutta valoa jääkärihistoriaan – näin he itse sen kertoivat.» Yle 2015.

Haastattelu Ruth Munck ja Saara Rampanen muistelevat jääkäriaikoja.

- Tuula Joensuu: »Jääkärien 'Schwesterit': Ruth Munck ja Saara Rampanen jääkäripataljoona 27:n hoitajina vuosina 1916–1918.»
- Jouko Juonala: »Syksyllä 1944 Ruth Munck loikkasi Suomesta natsi-Saksaan ja sai tuomion maanpetoksesta – vitivalkoinen vapaaherratar ei koskaan katunut valintojaan.» *Ilta-Sanomat* 2.5.2018.
- Eeva Kotioja: »*Ei anneta liekin sammua.*» *Naiset osana nationalistista liikehdintää Suomessa vuosina 1932–1944.* Pro gradu. Helsingin yliopisto 2013.
- Tauno Kuusimäki: »Ruth Munck ja Saara Rampanen muistelevat jääkäriaikoja.» Tauno Kuusimäen jääkärihaastattelut. Yle 12.8.1971.
- Matti Lackman: »Munck, Ruth.» Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 12.12.2021)
- Riitta Lindegren: »Sisar Ruth.» *Anna* 32/1971.
- Ruth Munck: *Bleknande bilder.* Jääkäri-invaliidi 1931.
- Ruth Munck: *Jääkärien mukana Saksassa.* Sanatar 1939.
- Elina Virtanen: *Jääkäriiliikkeen naiset.* Vastapaino 2021.
- Elina Virtanen: »Ruth Munck – jääkäriiliikkeen aktiivi ja lotta.» Naisten ääni -hanke, haettu 12.12.2021
- Elina Virtanen: *Schwester, lotta ja maanpetturi. Ruth Munckin (1886–1976) muistot ja tulkinnat elämänsä kulusta.* Sigillum 2018.
- Lars Westerlund: *Suomalaiset SS-vapaaehtoiset ja väkivaltaisuudet 1941–1943.* SKS 2019.
- Thérèse Bonney**
- Thérèse Bonney: »How Peace Came to Finland.» *Washington Post* 8.12.1940.
- Thérèse Bonney: *Europe's Children, 1939–1943.* Rhode Publishing, 1943
- Andrew Breiner: »Thérèse Bonney: Curator, Photographer, Syndicator, Spy.» Library of Congress 17.9.2021.
- Marjorie Byer ja Sara Ferguson: »Thérèse Bonney: Art Collector, Photojournalist, Francophile, Cheese Lover.» Berkeley Librarie Update 3.10.2018.
- Gloria Lotha ja Naomi Blumberg: »Thérèse Bonney.» *Encyclopedia Britannica* 2011.
- Ohto Manninen: »Länsivaltain tiedustelu Suomessa.» Teoksessa *Salaisen sodan sivut. Tiedustelua, vakoilua ja salatoimintaa jatkosodassa* (toim. Mikko Karjalainen). Maanpuolustuskorkeakoulu 2003.
- Mikko Porvali: *Tiedustelun näkymätön historia. Antiikeista maailmansotiin.* Atena 2018.
- Seppo Porvari: »Mannerheim ja lehtinainen.» Teoksessa *Minä vakoija. Vakoilun ja vastavakoilun vaiettu todellisuus* (toim. Mia Paakkanen). Valitut palat 2007.
- Richard Harris Smith: *OSS: The Secret History of America's First Central Intelligence Agency.* Lyons Press 2005.
- Thérèse Bonney Photographs. Smithsonian Libraries.
- The Therese Bonney Collection at St. Bonaventure University.
- Verna Erikson**
- Marianne Junila: »Sota lasten silmin.» Teoksessa *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö* (toim. Tuomas Tepora ja Aapo Roselius). Gaudeamus 2018.
- Sini Järnström: »Sota, nuoruus ja sukupuoli. Tamperelaiset koulutytöt ja helsinkiläiset punakaartilaisnaiset Suomen sisällissodan toimijoina ja todistajina.» Nuorisotutkimusseura ry. 20.6.2018.
- Tiina Lintunen: »Valkoisten ja punaisten naisten sota.» Teoksessa *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö* (toim. Tuomas Tepora ja Aapo Roselius). Gaudeamus 2018.
- Lauri Malmberg, Hugo Österman, M. Kivilinna, H. J. Vihervuori ja Yrjö Ylänen (toim.): *Suomen vapaussota kuvissa.* Kustannus Oy Isänmaankirja 1984.
- Laura Manninen: »Henkensä uhalla aseita salakuljettanut teekkarityttö koki traagisen kohtalon keväällä 1918.» *Ilta-Sanomat* 12.5.2018.
- Anu Nousiainen: »Neiti E.» *Helsingin Sanomat* 22.3.2008.
- Sari Näre: *Helsinki veressä. Lapset, naiset ja nuoret vuoden 1918 sodassa.* Tammi 2018.
- Jari Pietiläinen: »Kirjailija hoitaa aktivistin hautaa – nuorena kuollut nainen on myöskin romaanin henkilö.» *Länsiväylä* 2.4.2018.

»Helsingin suojeluskunnan parhaita suojelijattaria.» *Suomen Kuvalehti* 24/1918.

Sanna Kannasto

Andrew Chernevych: »100 Years Ago: Apostle of Free Love Arrested in Lethbridge.» Galt Museum & Archives 22.9.2020.

Reino Kero: *Suureen länteen. Siirtolaisuus Suomesta Yhdysvaltoihin ja Kanadaan.* Siirtolaisuusinstituutti 1996.

Varpu Lindström: *Uhmattaret. Suomalaisten siirtolaisnaisten vaiheita Kanadassa 1890–1930.* WSOY 1991.

Oiva W. Saarinen: *Between a Rock and a Hard Place. A Historical Geography of the Finns in the Sudbury Area.* Wilfrid Laurier University Press 1999.

Elis Sulkanen: *Amerikan suomalaisen työväenliikkeen historia.* Raivaaja Publishing Company 1951.

Kelly Saxberg (käsikirjoitus ja ohjaus): *Under the Red Star.* Shebafilms 2011.

Jenni Stammeier: *Suomalaiset junapummit. Kulkureita ja kerjäläisiä Amerikan raiteilla.* Docendo 2019.

»Työläisnaiset mukaan!» *Vapaus* 8.12.1921.

»Sanna Kannaston vangitseminen.» *Vapaus* 16.5.1925.

Olga Heinänen

Anu Hakala: *Housukaartilaiset. Marian punakaartin naiskomppania Suomen sisällissodassa.* Gummerus 2006.

Tuomas Hoppu: *Sisällissodan naiskaartit. Suomalaisnaiset aseissa 1918.* Gummerus 2017.

Olli Korjus: *Hamina 1918. Nimi nimeltä, luoti luodilta.* Atena 2009.

Sture Lindholm: *Vankileirihielvetti Dragsvik. Tammisaaren joukkokuolema 1918.* Atena 2017.

Tiina Lintunen: *Punaisten naisten tiet.* Otava 2017.

Tiina Lintunen: »Älä anna surulle valtaa, se ei auta.» *Genos* 4/2018.

Virva Liski: »'Sillä me painettiin akkunasta sisään aina silloin kun sotamies kääntyi toisinpäin.' Naisten selviytymisstrategiat Santahaminan punavankileirillä kesällä 1918.» *Historiallinen aikakauskirja* 116 (2/2018).

Virva Liski: *Vankileirin selviytyjät. Tuhat naista Santahaminassa 1918.* Into 2020.

Marjo Liukkonen: *Hennalan naismurhat 1918.* Vastapaino 2018.

Sari Näre: *Helsinki veressä. Naiset, lapset ja nuoret vuoden 1918 sodassa.* Tammi 2018.

Tuulikki Pekkalainen: *Lapset sodassa 1918.* Tammi 2014.

Valtiorikosityöluokien arkisto, Olga Heinänen mappi 15004.

Vuoden 1918 sodan sotaturmat kuolintavan ja osapuolen mukaan. Suomen sotaturmat 1914–1922. Sotasurmasampo (viitattu 12.11.2021).

Anna Friman

Anna Friman: »Sananen lahjakkaista sokeista.» *Sokeitten Sanomat* 1.4.1927.

Kari Huuskonen: *Pimeyden puolelta. Modernisaation kokemukset näkövammaisten kerrontayhteisössä.* Väitöskirja. Helsingin yliopisto 2012.

Lyydia Lyytikäinen: »Havaintoja XIV:n yleisen esperantokongressinsokeain osastolta 6–8 p:nä elok. v. 1922.» *Aistivalliskoulu* 1/1923.

Varma Thilander: »Anna Friman (1878–1937). Finna blindulafera probatalantino.» Teoksessa *Historio de la Esperantomovado inter la blinduloj, dua volumo, tria parto: Eminentaj pioniroj de la Blindulesperantista movado* (toim. Joseph Kreitz). Esperanto-Blindulligo de Germanujo 1981.

Eija-Liisa Markkula: »Varjojen mailta kajastaa yhä.» *Kajastus* 11.3.2016.

Aatu Moilanen: »Otetaan vastuu omista asioista.» *Suomen sokeainkoulut kansakoululaitoksen rinnalla vuosina 1865–1939.* Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto 2006.

»Anna Friman.» *Finlands Blindorgan* 3/1937.

»Anna Frimanin muistolle.» *Varjojen Mailta* 4/1937.

»Anna Friman hierojana.» *Varjojen Mailta* 5/1937.

Lehtityöllä pula-aikaa vastaan – sokea vaikuttajana, Anna Friman (1878–1937). Näkövammaismuseo 24.9.2019.

»Naiset näkövammaisliikkeen piirissä.» Historiaklubi 7.5.2014. Näkövammaismuseon puheohjelmia ja tallenteita.

»Suomen Sokeain Kirjallisuusyhdistyksen vuosikokous.» *Suomen Sosialidemokraatti* 8.3.1934.

Mirjam Karimus

Sarita Friman-Korpela: *Romanipolitiikasta romanien politiikkaan. Poliittisen asialistan ja toimijakonseption muutos 1900-luvun jälkipuoliskon Suomessa*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto 2014.

Pia Kara: *Romaniasiakkaan ja -työntekijän samakulttuurisuuden merkitys perhetyön lisä-arvon tuojana*. Opinnäytetyö. Laurea 2020.

Helli Karimus: *Muistelmani*. BOD 2018.

Helli Karimus: *Elämää mustalaisten lastenkodissa*. Books on Demand 2020.

Helli Karimus: *Näytät minulle kasvosi, äiti*. Books on Demand 2020.

Mirjam Karimus: »Romanien tavoista.» Teoksessa *Mustalaisyelämää* (toim. Kari Huttunen ja Gunni Nordström-Holm). Tammi 1969.

Panu Pulma (toim.): *Suomen romanien historia*. SKS 2012. Artikkelit Sarita Friman-Korpela: »Suomen romanipolitiikan kansainväliset yhteydet», Janette Grönfors: »Mustalaisyhdistyksen lastenkotitoiminta», Raïla Halmetoja ja Panu Pulma: »Suomen Mustalaisyhdistyksen synty», Henry Hedman: »Mustalaislähetyksestä Romano Missioksi», Väinö Lindberg: »Suomen romanien uskonnollinen herääminen», Gunni Nordström: »Sosiaalipoliittiset pakolaiset», Miika Tervonen: »Romanit ja suuri muutos».

Panu Pulma: *Suljetut ovet. Pohjoismainen romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan*. SKS 2006.

Sari Siimes: *Romanien kansalaisoikeudet taisteltiin 1960-luvulla*. Suomen Rauhanpuolustajat 2007.

Mertsi Ärling: »Myytti: Romanit eivät halua koulutautua.» *Dialogi* 6.5.2021.

Bag. Wirtualne Muzea Małopolski. muzea.malopolska.pl/en/objects-list/1284

Romanikielen kielipoliittinen ohjelma, Kotimaisten kielten keskus 2009.

Alma Söderhjelm

Camilla Bergvall: »Alma Söderhjelm.» *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* 18.9.2020.

Johanna Bruun: »Fenomenet Alma Söderhjelm – Finlands och Åbo Akademis första kvinnliga professor.» *Åbo Akademi* 16.11.2018.

Marja Engman: *Det främmande ögat. Alma Söderhjelm i vetenskapen och offentligheten*. Svenska litteratursällskapet i Finland 1996.

Marja Engman: »Söderhjelm, Alma.» *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 23.5.2022).

Marja Engman: »Alma Söderhjelm – Ranskan historian tutkija.» *Tieteessä tapahtuu* Vol 14 Nro 7 (1996)

Susanna Hakkarainen: »Tekla Hultin, toimija tapahtumien keskiössä.» *Helsingin yliopistomuseo* 20.4.2020.

Riitta-Ilona Hurmerinta: »Naisen tie dosentiksi ja professoriksi.» *375 humanistia*. Helsingin yliopiston humanistinen tiedekunta.

Kaius Kajanti: *Kiehtovia naiskohtaloita Suomen historiassa*. Karisto 1999.

Marit Lindqvist: »Bokrecension: Alma – ett (själv)porträtt med pincené.» *Yle* 17.4.2018.

Hanna-Reetta Schreck: *Säkenöivät ja oikeukkaat. Suomen kultakauden naisia*. Like 2021.

Bo Lönnqvist: *Alma Söderhjelm. Ett litteraturantropologiskt porträtt*. Svenska folkskolans vänner 2013.

Riitta Mäkinen ja Marja Engman (toim.): *Naisten aika. Valkoinen varis ja muita oppineita naisia*. Gaudeamus 2015.

Artikkeli Marja Engman: »Professori Alma Söderhjelm. Kreivi von Fersen ja vallankumousajan ranskalaiset».

Astrid Reponen

Tiina Mahlamäki: »Kersti Bergroth (1886–1975) – kirjailija ja antroposofi.» *Kirjokansi* 1–2/2017.

Meri-Helga Mantere: *Vapauden taju. Kertomus Maija Juvakesesta ja Astrid Reposesta*. Books on Demand 2014.

Anu Nousiainen: »Perheenäidin protesti.» *Helsingin Sanomat* 6.3.2021.

Riitta Raatikainen: »Nuori tutkija ampu

itsensä eduskunnan eteisessä.» *Savon Sanomat* 11.3.2015.

Eero Sappinen: *Värmlannin metsäsuomalaiset. Asutushistoriasta, agraarista kulttuurista ja muutoksesta*. Siirtolaisuusinstituutti 2019.

Jyrki Vesikansa: »Itsemurha vastalauseena talvisodan rauhanehdoille.» *Iltalehti* 13.3.2015.

»Politiikka pyrkii oopperalavalle.» *Kultakuume*, Yle 16.4.2015.

Torsby Finnskogscentrum.

Catharina Renaut

Lasse Grönroos: »Förlossningskomplikationer och spöstraff: Över 200 ljudeffektter behöves för audiodramat 'Barnmorskorna 1759'» Yle 10.6.2020.

Sisko-Liisa Hänninen: *Kättilötyön vaiheita*. Otava 1965.

Sari Katajala-Peltomaa, Jenni Kuuliala ja Marika Räsänen: *Verta vuotava kuva ja muita outoja ihmeitä. Eletty usko myöhäiskeskiajalla*. Gaudeamus 2022.

Anne Laiho: »Kättilötyötä Ruotsi-Suomessa. 1700-luvun naisammattilaisten historiaa ja ylempien säätyjen synnytyuskulttuuria.» *Kasvatus&Aika* vol 7 nro 1 (2013).

Jessica Parland-von Essen: *Ammatti, avioliitto ja arvostus. Helsingkiläinen eliitti 1740–1820*. Schildts 2010.

Jane Sharp ja Elaine Hobby (toim.): *The Midwives Book, or, the Whole Art of Midwifry Discovered*. Oxford University Press 1999.

Kirsi Vainio-Korhonen: *Ujostelemattomat. Kättilöiden, synnytysten ja arjen historiaa*. WSOY 2012.

Kirsi Vainio-Korhonen: »Kättilöopista peruskouluun.» *Turun Sanomat* 1.10.2013.

Kirsi Vainio-Korhonen: *Lemmen ilot ja sydämen salat. Suomalaisen rakkauden historiaa*. WSOY 2015.

Kirsi Vainio-Korhonen: »Catharina Renaut.» *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* 8.3.2018.

Kirsi Vainio-Korhonen: »Suomalaiset kättilöt asiantuntijoina 1700-luvun tuomioistuimissa.» Oikeudellinen tieto ja taito Suomessa / Legal Literacy in Finland 1750–1920 -blogi 26.2.2019.

Hanna Åkerfelt (käsikirjoitus) ja Jessica Edén (ohjaus): *Barnmorskorna 1759*. Dramapodden. Svenska Yle 10.6.2020.

Elsa Heporauta

Timo-Erkki Heino: »Keräilijät maksavat Paavo Tynellin valaisimista satoja tuhansia, mutta Suomen ammattiopissa arvostus on vähäistä.» *Helsingin Sanomat* 28.4.2021.

Maija Hirvonen (toim.): *Elsa Heporauta – eräs elämänkaari*. WSOY 1983.

Aino Keijonen, Kirsti Lähdesmäki ja Helena Rossi: »Elsa Heporauta – aikaansa edellä.» *Kalevalaisten naisten liitto* 11.6.2020.

Raii Malmberg: »Heporauta, Elsa.» Kansallisbiografia-verkkokulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 11.1.2022).

Anneli Mäkelä: *Ken kantaa Kalevalaa*. Kalevalaisten naisten liitto 1984.

Yrjö Männistö: »Elsa ja F.A. Hästesko-Heporauta opettajina ja kulttuurivaikuttajina.» *Koulu ja menneisyys* vol. 50, 2012.

Suvi Raatinen: *Omat huoneet. Missä naiset kirjoittivat vuosisata sitten*. Tammi 2021.

Helena Rossi: »Elsa Heporauta - kalevalaisen kulttuurin renessanssi.» *Naisten ääni. Aktivistit* 1/1930.

»Kuka oli Elsa Heporauta?» Puumalan Kalevalaiset Naiset ry ja Puumalan kunta.

»Kenen Kalevala on? Matkalla Kalevalaan.» Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

J. C. Mæxmontan

Maunu Harmo: *Oulunkylä – Äggelby. Vihreä idylli*. Oulunkylä-Seura ry. 1987.

Sven Hirn: *Kaikei kansan huvit. Tivoli-toimintaamme 1800-luvulla*. SKS 1986.

Sirkka Impola ja Sven Hirn: *Helsingin huvielämän Mitä missä milloin 1830-luvulta 1910-luvulle*. Helsingin kaupunki 1985.

Anne Kantola: »Rouva Mæxmontan piti keskellä Oulunkylää värikästä parantolaa, jossa hoidettiin 'hysteerisiä naisia' ja järjestettiin kukkotappeluja palmujen katveessa.» *Helsingin Sanomat* 26.10.2019.

Anja Kervanto Nevanlinna: *Oulunkylä – Äggelby. Vanhan huvilakaupungin aikakerrostumat*. Oulunkylä-Seura 2014.

Anna Kortelainen: *Eri kivaa! Onerva-kaupungin naiset 1910*. Tammi 2010.

Marja Mesimäki, Annikki Piilonen, Harri Nygrén ja Kari Sundvall: *Johanna Charlotta Mæxmontanin, Oulunkylän Seurahuoneen ja Mæxmontanin puiston vaiheita*. Oulunkylä-Seura 2010.

Pertti Mustonen: *Ravintolaelämää. Kulttuuri-kuvia, nostalgiaa, kulinariaismia*. Tammi 1990.

Mikko-Olavi Seppälä, Sauli Seppälä, Taneli Eskola, Martti Helminen ja Maunu Häyrynen: *Kaivopuisto. Entisaikain Helsinki XVIII*. Helsinki-seura 2008.

Niina Strengell: *Oulunkylän Seurahuoneen alueen ympäristöhistoriallinen selvitys*. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 2017.

Päiviö Tommila: *Suuri adressi*. WSOY 1999.

Uuno Tuominen: *Suomen alkoholipoliittieka 1866–1886. 1. Viinan ja tislattujen väkiviinajuomien valmistukseen liittynyt alkoholipoliittieka 1866–1875*. Suomen historiallinen seura 1950.

»Facile punsch skriver svensk dryckeshistoria på Nobelbanketten.» *Livets Goda* 11.12.2017.

Suomalainen Wirallinen Lehti 31.1.1903.

Vera Hjelt

Aleksandr Aksakov: *A case of partial dematerialization of the body of a medium*. Boston, Banner of Light Publishing Co 1898.

Maunu Harmo: *Oulunkylä – Äggelby. Vihreä idylli*. Oulunkylä-Seura ry. 1987.

Vera Hjelt: *Tutkimus koskeva ompelijattarien ammattioloja Suomessa*. Keisarillisen Suomen senaatti 1908.

Marjo Kaartinen: »Vera Hjeltin teosofinen maailmantyö.» *Historiallinen aikakauskirja* 2/2017.

Marjo Kaartinen: *Spiritistinen istunto*. SKS 2020.

Anja Kervanto Nevanlinna: *Oulunkylä – Äggelby. Vanhan huvilakaupungin aikakerrostumat*. Oulunkylä-Seura 2014.

Aura Korppi-Tommola: »Hjelt, Vera.» Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 12.11.2021)

Maarit Leskelä-Kärki ja Antti Harmainen (toim.): *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880–1930*. Teos 2021. Artikkelit Marjo

Kaartinen: »Fyysinen terveystieteiden Bromarvin teosofiset kesät», Maarit Leskelä-Kärki ja Antti Harmainen: »Prologi».

Rita Paqvalén: *Queera minnen. Essäer om tystnad, längtan och motstånd*. Schildts & Söderströms 2021.

Kaija Rautavirta: »Ammattientarkastaja Vera Hjelt ja ravitsemusvalistus osana työsuojelua.» *Sosiaalilääketieteellinen aikakausslehti* 55. vuosikerta nro 1.

Tuula Vuolle-Selki: *Vera Hjelt. Työväensuojelija*. Books on Demand 2013.

Tuula Vuolle-Selki: »Suomessa perustettiin yksi maailman ensimmäisistä talotehtaista 1800-luvulla – Tehdasta johti nainen virkavapaallaan opettajan työstä.» *Tekniikka ja talous* 21.11.2021.

Tuomo Väliaho: »Iyttö näki, miten ruoskitun selkä pehmeni isku iskulta veriseksi tohjoksi. Köyhydestä noussut Vera Hjelt loi sensaatiomaisen bisnesuran 1890-luvun Helsingissä.» *Helsingin Sanomat* 30.7.2020.

Ulla Wikander: »Kvinnokärlek, kärleksbeudran och romantisk vänskapskärlek. Vera Hjelt och Victoria Heikel 1912–1919.» Teoksessa *Den kvinnliga tvåsamhetens frirum. Kvinnopar i kvinnoörelsens 1890–1960* (toim. Eva Borgström ja Hanna Markusson Winkvist). Appell Förlag 2018.

Martta Laurikainen-Negrea

Max Engman: *Pietarinsuomalaiset*. WSOY 2004.

Martta Laurikainen-Negrea: *Elämä on muistoissa* (toim. Anu Seppälä). WSOY 1987.

Anu Seppälä: »Venäjän vallankumouksen pyörteissä.» *Helsingin Sanomat* 8.3.1992.

Kaino Tuokko: *Rajalla rauhatonta*. Omakustanne 2000.

»Kalevala maailmalla, Julian Vesper 1959.» Kalevalaseura 29.7.2015.

Maalin Bergström

Sonja Fogelholm: »Penedon kadotetun paratiisin pelasti turismi.» *Yle* 19.12.2012.

Hannele Inkinen: »Maalin Bergström – luonnonparantaja ja liikemies.» Naistenaani.fi.

Kalle Kananoja: *Ihmelääkärit Suomessa 1850–1950*. *Kuhmekylpyjä, sähköä ja suggestiota*. SKS 2021.

Juha Matias Lehtonen: *Terveys ja humpuuki. Kaikkei mikä parantamisessa on mennyt vikaan.* Tammi 2021.

Eevalena Melkas: *Kaikkooavat paratiisit. Suomalaisten siirtokuntien aatteellinen tausta ja perustamisvaiheet Brasiliassa ja Dominikaanisessa tasavallassa n. 1925–1932.* Siirtolaisuusinstituutti 1999.

Suvi Rytty: »Puoskarointia vai puhdasta auttamisen halua? Luonnonparantaja Maalin Bergström ja laittoman lääkärintoimen harjoitus 1900-luvun alun Suomessa.» Teoksessa *Kiistellyt tiet terveyteen – parantamisen monimuotoisuus globaalihistoriassa* (toim. Markku Hokkanen ja Kalle Kananoja). SKS 2017.

Hilma Räsänen: *Maalin Bergström. Ihminen ja parantaja.* WSOY 1941.

»Kirvun luonnonparantola.» *Suomen Kuvalehti* 19.8.1922.

»Kirvun parantolaa katsomassa ja sen johtajia haastattelemassa.» *Helsingin Sanomat* 9.8.1931.

»Rouva Maalin Bergströmin esitelmä Pohj. veg. kongressissa.» *Terveys* 1.10.1911.

»Terveyshoidon neuvojan pitää köyhiltäkin kiskoa paljon, muuten sakotetaan.» *Vapaus* 16.5.1911.

Mari Morottaja

Veli-Pekka Lehtola: *Saamelaiset. Historia, yhteiskunta, taide.* Kustannus-Puntsi 2015.

Seppo J. Partanen: »Saamelaiset kullankaivajana.» *Kultahippu.fi*.

Anne Roth: *Kultamaan tyttäret.* Väyläkirjat 2021.

Lauri Nikula (kertoja) ja Vilho Mansikka-Aho (haastattelija): *Ranta-Marin riisipuuro ja riiumiehet. Tarinoiden Inari.* Inarin kunnankirjaston äänitearkisto 25.6.2014.

Valto Nikula (kertoja) ja Vilho Mansikka-Aho (haastattelija): *Ranta-Mari ja Mörö-Mari. Tarinoiden Inari.* Inarin kunnankirjaston äänitearkisto 17.9.2014.

Rosa Clay

Tanja N. Aho: »Rosa Lemberg: A 'Tragic Mulatta' Goes Transnational.» Teoksessa *Transnational American Studies* (toim. Udo J. Hebel). Universitätsverlag WINTER 2012.

Miia Jonkka (ohj.): *Afro-Suomen historia. Jakso 1, Eksootitset vieraat.* Yle 2010.

Miia Jonkka: »Anna anteeksi, pikku Rosa.» *Helsingin Sanomat* 24.1.2010.

Vappu Kannas: *Rosa Clay.* S&S 2020.

Antero Leitzinger: »Clay, Rosa Emilia.»

Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 18.5.2022).

Pekka Nieminen: *Keskeneräinen tehtävä. Vihdin seurakunnan 500-vuotisjuhla-julkaisu.* Vihdin seurakunta 2006.

Anna Rastas ja Leena Peltokangas: »Rosan jäljillä kolmella mantereella. Tulkintoja yllirajaisuudesta ja muuttuvasta suomalaisuudesta.» Teoksessa *Satunnaisesti Suomessa* (toim. Marko Lamberg, Ulla Piela ja Hanna Snellman). Kalevalaseuran vuosikirja 97. SKS 2018.

Heidi Törnroos: »Rosa Emilia muistetaan Mustinlahden kylällä.» *Radio Suomi Kuopio* 12.5.2011.

Simopekka Virkkula: »Opettaja Rosa Clay oli ensimmäinen afrikkalaistaustainen tamperelainen. Hänestä kerrotaan dramaattisia tarinoita, mutta mihin mysteerinainen katosi?» *Aamulehti* 5.5.2020.

»Laulajaiset.» *Karjalatar* 24.5.1898.

»Långwåga resande.» *Åbo Underrättelser* 6.6.1888.

»Lähetyssearnaaja Weikkolin.» *Aamulehti* 25.7.1890

»Lähetystyön ystäville.» *Sanomia Turusta* 30.9.1896.

»Matkahavaintoja Englannista ja Pohjois-Amerikan Yhdysvalloista.» *Väinämöinen* 1.1.1926.

»Pikku-uutisia.» *Tampereen Sanomat* 10.6.1906.

»Tampereen Nuorisoseuran sekaköörin konsertista.» *Tampereen Uutiset* 27.3.1901.

Vuokko Knuutila

Jarmo Huhtanen: »'Nainen – siis nainen – laskeutui Lontoon lentokentälle', kirjoitti HS vuonna 1965 – vielä 90 vuodenkin jälkeen suomalaisnainen lentokoneen ohjaimissa on harvinaisuus.» *Helsingin Sanomat* 15.9.2019.

Tapio Juutinen: Kokoelmat kertovat 3/2014: Suomen ensimmäisen naislentäjän Vuokko

- Knuutilan ohjaajatodistus vuodelta 1931. Ilmailumuseo.
- Tapio Juutinen: Kokoelmat kertovat 6/2016: Suur-Merijoen lentonäytöksen käsiohjelma ja radioselostus vuodelta 1935. Ilmailumuseo 29.6.2016
- Liisa Kauppinen: »Suomen ainoa naislentokapteeni Orvokki Kuortti, 85, ei pelännyt edes pakkolaskua Atlantilille - neuvo naisille: 'Pitäkää pääanne, älkää antako periksi!« *Iltalehti* 8.3.2018.
- Heini Kilpamäki: »Neiti Knuutila oli ensimmäinen suomalainen naislentäjä: suoritti lentolupakirjan vuonna 1931.« *Seura* 19.3.2015.
- Vuokko Knuutila: »Suomen ensimmäinen naislentäjä.« *Helsingin Sanomat* 21.3.1931.
- Vuokko Knuutila: »Miten opin lentämään - psyko-fysiologiset kokeet.« *Helsingin Sanomat* 22.3.1931.
- Vuokko Knuutila: »Miten opin lentämään - ensimmäinen yksinlento.« *Helsingin Sanomat* 24.3.1931.
- Vuokko Knuutila: »Miten opin lentämään - mitä kansainvälisen lentokoneohjaajatodistuksen saamiseksi vaaditaan.« *Helsingin Sanomat* 30.3.1931.
- Vuokko Knuutila: »Lentäjäsankari - sankaritenori.« *Helsingin Sanomat* 8.4.1931.
- Vuokko Knuutila: »Yhtä ja toista lentämistäni tangeeraava.« *Aero* 1.5.1931.
- Minna Korhonen: »Suomen ensimmäinen naislentokapteeni Orvokki Kuortti.« *Tienviittoja*, Yle Radio 1 6.7.2014
- Clare Mulley: *Hitlerin valkyriat*. Like 2018.
- Tomi Nordlund: »Mitään pelkäämätön pilotti.« *Helsingin Sanomat* 5.8.2012.
- Alain Pelletier: *High-Flying women: A world history of female Pilots*. Haynes Publishing 2012.
- Anna Pihlajaniemi: »Lentokapteeni Orvokki Kuortti, 85, selvisi hurjasta pakkolaskusta Atlantiin ja kertoo nyt inspiroivan elämäntarinansa sekä mottonsa, jonka oppi jo lapsena.« *Kodin Kuvalehti* 3.5.2018.
- Jyri Raivio: »Harmon-palkitut, pilvien huimapäitä ja lentämisen rautaisia ammattilaisia.« *Helsingin Sanomat* 25.11.1991.
- Anttijuusi Ripaoja: »Legendaarinen lentokapteeni Orvokki Kuortti, 88, on kuollut - uskomaton elämä oli päättynyt pakkolaskuun keskelle Atlanttia jo vuosikymmeniä sitten.« *Ilta-Sanomat* 31.10.2020.
- Sami Soininen: »Suomen ensimmäinen nainen lensi 60 vuotta sitten.« *Helsingin Sanomat* 18.4.1991.
- Eira Standertskjöld, Kaisa Mölläri ja Riikka Kaipainen: »In Memoriam: Orvokki Kuortti 1932–2020.« *Ilmailu* 4.12.2020.
- Tuomo Väliaho: »Lääkäri vihjasi mieli-sairaalalla, kun nainen ilmoitti haluavansa lentää lentokoneella - Vuokko Knuutila teki historiaa 90 vuotta sitten.« *Helsingin Sanomat* 20.2.2021.
- »Finnairin kaukolennolla ensi kertaa vain naisista koostuva miehistö.« *Lentoposti* 7.8.2017.
- »Maratonlennon naiskilpailija palasi kotimaahan.« *Helsingin Sanomat* 23.1.1970.
- »Minne käy naisen ilmassa tie?« *Hakkapeliitta* 31.3.1931.
- »Suomen ensimmäinen lentäjätär.« *Aero* 1.4.1931.
- »Uutiskuvia.« *Kansan kuvalehti* 3.2.1934.
- Susanna Lindgren**
- Ulla Piela: *Parantajien sanat ja taivaalliset voiteet*. Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim 2007.
- Anni Rissasen muistiinpanot Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksen tutkimusryhmän nauhoista 8222, 5173.
- Jane Tuovinen: *Tietäjistä kuppareihin. Kansanparannuksesta ja parantajista Suomessa*. WSOY 1984.
- Tiina Örn: »Maakuopassa asunut 'Korson Akka' oli tunnettu parantaja - Apua haettiin niin rupivaivaan kuin rakkauden tuskaan.« *Vantaan Sanomat* 17.4.2022.
- Maria & Kristiina Ahlstedt**
- Seppo Aalto: *Kauppiaita ja laivanvarustajia. Helsingkiläisten elämä Ruotsin aikana 1550–1809*. Siltala 2016.
- Seppo Aalto: *Kruununkaupunki. Vironniemen Helsinki 1640–1721*. SKS 2015.
- Seppo Aalto: *Sotakaupunki. Helsingin Vanhankaupungin historia 1550–1639*. Otava 2012.

Mirkka Lappalainen: *Suku, valta, suurvalta. Creutzit 1600-luvun Ruotsissa ja Suomessa*. WSOY 2005.

Matti Klinge ja Laura Kolbe: *Helsinki, Itämeren tytär. Lyhyt historia*. Otava 2007.

Yrjö Kotivuori: »Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852. Mikael Karraeus.» Helsingin yliopisto, verkkojulkaisu 2005 (viitattu 18.4.2022).

Birgit Lindberg: *Malmgårdarna i Stockholm*. Liber 1985.

Olle Sirén: *Malmgård. Grevliga ätten Creutz' stamgods*. Svenska literatursällskapet i Finland 1985.

Ahlstedt (von Ahlstedt). Biografiska anteckningar och släktutredningar av Mattias Loman (viitattu 18.4.2022).

Helsingin Vanhankaupungin asukkaat ja virkamiehet vuosina 1551–1644. Geni.com (viitattu 18.4.2022).

Aino Kassinen

Perttu Häkkinen ja Vesa Iitti: *Valonkantajat. Välähdyksiä suomalaisesta salatieteestä*. Like 2015.

Aino Kassinen: *Aino Kassinen kertoo. Muistiin merkinnyt Kaarina Laine*. Otava 1972.

Jukka Lindfors: »Aino Kassinen ennustaa. Haastattelu vuodelta 1965.» Yle 30.11.2007.

Satumaarit Myllyniemi: *Yliluonnollinen sota 1939–1945*. SKS Kirjat 2021.

Hanna-Liisa Ryti-Erkinheimo: »Ryti, Gerda.» Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 23.4.2022)

Teija Sopanen, Vesa Nuotio ja Erkki Vihtonen: »Huhu.» Yle 1971.

Timo Soukola: »Kassinen, Aino.» Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 21.4.2022)

Jari Tervo: *Loiri*. Otava 2019.

Tattarisuon noidat

Perttu Häkkinen ja Vesa Iitti: *Valonkantajat. Välähdyksiä suomalaisesta salatieteestä*. Like 2015.

Perttu Häkkinen ja Ville Similä: »Lähteellä.» *HS Kuukausiliite* 11/2010.

Risto Larma: »Tämän hautakiven alla maatuu Suomen verisin mysteeri! Vapaamuurarit

Tattarisuon ruumiisilppujen takana.» *Ratto* 11/1978.

Petteri Riikonen: »Tattarisuon mysteeri tihkui mustaa magiaa.» Yle 3.4.2015.

Pyry Waltari: *Kun kansa itse ratkaisee arvoituksen: Tattarisuon tapauksen määrittely käytännöllisessä diskursussissa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2015.

Jaakko Ylikotila: *Ruumiinsilpomisista, vapaamuurareita ja politiikkaa. Tattarisuon juttuun liitetyt yhteiskunnalliset merkitykset kolmessa helsinkiläisessä sanomalehdessä 1930–1932*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 2013.

»Johtavatko jäljet syytöystehtäseen?» *Ajan Sana* 8.10.1931.

»Kaskuja.» *Tikkejilän viesti* 1.4.1932.

»La Femme Vampire d'Helsingfors.» *Le Petit Journal* 11.12.1932.

»Makkaramestari Marjasen juttu.» *Ajan Sana* 14.1.1932.

»Mikko Erich.» Kansanedustajat. Eduskunta.fi

»Mitä pimeintä ja kaameinta taikauskoa ovat ruumiinsilppojen puuhailut olleet.» *Uudenmaan Sanomat* 25.8.1932.

»Pakinaa pääkaupungista.» *Käkisalmen Sanomat* 6.10.1932.

»Ruokapöydästä.» RUK:n no XXI kurssi, kurssijulkaisu 1.1.1932.

»Ruumiiden silppoja tutkittu aamusta iltaan ja jatkuvat kuulustelut yhä.» *Uudenmaan Sanomat* 16.8.1932.

»Tattarinuolla käytiin eilenkin.» *Helsingin Sanomat* 21.9.1931.

»Tattarisuon aarretta hakivat noita-Kallio ja hänen toverinsa.» *Helsingin Sanomat* 24.8.1932.

»Tattarisuon salaisuus paljastettu.» *Suomen Kuvalehti* 20.8.1932.

»Tuomio Tattarisuon jutussa.» *Helsingin Sanomat* 29.9.1932.

»Vapaamuurarius on juutalaista.» *Tapparamies* 20.12.1932.

Hurmosherätyksen johtajat

Kristiina Dyer: »Kuvamuisto menneiltä ajoilta – Rogelin patsaan äärellä.» *Merikarvia-lehti* 1.1.2021.

Harri Heino: *Hyppyherätys – Länsi-Suomen rukoilevaisuuden synnyttäjä*. Suomen

kirkkohistoriallinen seura 1976.

Erkki Kansanaho: *Rukoilevaisuuden sanoma kirkolle*. Teologinen aikakauskirja 101, 1996.

Liisa Louhela: »Anna Rogel – nuorena nukkunut unissasaarnaaja.» *Rauhan tervehdys* 26/2013.

Ilpo Sinkko: *Anna Rogel – rukoilevaisuuden merkittävin hengellinen äiti*. Länsi-Suomen Rukoilevaisten yhdistys ry.

Anssi Sinnemäki ja Laura Nevanlinna (toim.) ja Laura Kolbe (päätoim.): *Suomen kulttuurihistoria* 5. Tammi 2002. Artikkelit Mikko-Olavi Seppälä: »Liisa Eerikintytär».

Irma Sulkunen: *Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700–1800-luvulla*. Gaudeamus 1999.

Irma Sulkunen: »Rogel, Anna.» Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 22.4.2022).

Irma Sulkunen: »Söderborg, Juliana.» Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 23.4.2022).

Pentti Virrankoski: »Lagerblad, Anna Matintytär.» Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 23.4.2022).

Anna Rogel, herännäissaarnaaja. Rogel-sukuseura ry.

Kirkolliset herätysliikkeet: rukoilevaisuus. Uskonnot Suomessa, uskonnot.fi (viitattu 23.4.2022).

Kyllikki Ignatius

Reijo Ahtokari, Eero Ekman ja Einari Marvia: *Näkymättömän temppelin rakentajat. Suomalaisen vapaamuurariuden historia*. Otava 1994.

Reijo Ahtokari: *Salat ja valat. Vapaamuurarit suomalaisessa yhteiskunnassa ja julkisuudessa 1756–1996*. SKS 2000.

Kyllikki Ignatius: »Mitä on vapaamuurarius?» *Esitelmä T. S:n neuvottelukokouksessa 27.12.1919*. Viisaustieteellinen kustannusliike 1920.

Matti Klinge: *Iisalmen ruhtinaskunta. Modernin projekti sukuverkostojen periferiassa*. SKS 2006.

Tiina Mahlamäki ja Nina Kokkinen (toim.): *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Vastapaino 2020. Artikkelit Nils G. Holm ja Tiina Mahlamäki: »Vapaamuurarius», Johannes Laine ja Nina Kokkinen: »Ruusuristiläisyys ja Pekka Ervastian perintö».

Tiina Tiilikainen: »Naiset teosofian kentillä: Kyllikki Ignatius, modernin esoterian tuntematon nainen Suomessa.» Uuden etsijät -hanke 17.9.2019.

ASPELIN (av Ignatius) Aino Kyllikki. Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899. Helsingin yliopisto.

»Ilmoituksia.» *Helsingin Sanomat* 25.4.1937.

»Muistelmia nelivuotiskaudelta 1920–1924.» *Suomen Yhteis-vapaamuurari* 6/1924.

»Piirteitä vapaamuurariuden historiasta II.» *Suomen Yhteis-vapaamuurari* 2/1921.

Suomalaisen Naisklubin varhaiset vaiheet. Vaasan Suomalainen Naisklubi ry.

»Vapaamuurariuden historiaa.» Kansainvälinen Vapaamuurarijärjestö Miehillä ja Naisille LE DROIT HUMAIN Suomen Liitto ry 30.9.2020.

»Varattomille hermosairaille.» *Helsingin Sanomat* 12.3.1939.

Saara Beckman

Ulla Appelsin: *Lapsuus lahkon vankina. Leevi K. Laitisen tarina*. WSOY 2010.

Saara Beckman: *Tiesivätkö he mitä tekivät?* Omakustanne 1999.

Ben Furman: »Saara Beckmanin lapsuus kartanolaisuudessa.» *Yle* 1.9.2005.

Leevi K. Laitinen ja Salla Yli-erkkilä (toim.): *Sivēt kantoivat. Minun elämäni*. Kustannusliike Warelia 2019.

Petra Himberg: »Elämä lahkon vankina.» *Yle* 4.2.2010.

Ilpo Pursiainen: »Kartano, Alma.» Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997– (viitattu 8.3.2022)

Matleena Sopenen: *Lopunajan valitut – koheesion rakentuminen kartanolaisuudessa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 2014.

»'Kartanolaisen' vaimo sai asumuseron.» *Helsingin Sanomat* 14.3.1950.

- »Hengellisiä ilmoituksia.» *Helsingin Sanomat* 25.10.1938, 29.10.1938, 23.5.1939, 30.5.1940 ja 8.6.1940.
- »Kartanolaisia vastaan ei nosteta syytteitä.» *Helsingin Sanomat* 14.5.1950.
- »Kartanolaisisärenkaan tekoja selviteltiin 10 tunnin istunnossa.» *Helsingin Sanomat* 15.3.1950.
- »Kummallinen uskonlahko – kartanolaiset.» *Seura* 13.1.1937.
- »Kummallinen uskonlahko – kartanolaiset. Osa II.» *Seura* 20.1.1937.
- »Kunniamerkit.» *Helsingin Sanomat* 8.12.1978.
- »Piirteitä kartanolaisuudesta.» *Helsingin Sanomat* 2.8.1936.
- »Poika erosi kartanolaisista – isä kielsi pääsytyn kotiin.» *Helsingin Sanomat* 9.3.1950.
- »Raakaa räikkäystä uskonnon varjolla.» *Helsingin Sanomat* 11.2.1950.
- »Rikoslaki ja kartanolaiset.» *Helsingin Sanomat* 25.2.1950.

Tamara Maunonen

- Nenne Hallman ja Tellervo Riikonen:
»Kohtalon kortit.» *Helsingin Sanomat* 31.12.1983.
- Jukka Lindfors: »Selvänäkijät testissä.» *Yle* 18.7.2008.
- Tamara Maunonen: *Tamaran kirja*. Alea-kirja 1984.
- Tamara Maunonen: *Suuri unikirja. Avaimet tuhansien unien tulkintaan*. Gummerus 2016.
- Tuovi Putkonen: *Tamara tarinoi. Selvänäkijä kertoo elämästään ja kokemuksistaan*. Weilin+Göös 1975.
- Oskar Reponen: *Suomalaisia selvänäkijöitä*. Otava 1978.
- Tellervo Riikonen: »Tamara vastaa.» *Helsingin Sanomat* 11.8.1984.

Marketta Punasuomalainen

& Marketta Parkoinen

- Jari Eilola: »Punasuomalainen, Marketta Ristontytär.» Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–(viitattu 1.4.2022).
- Antero Heikkinen: *Paholaisen liittolaiset. Noita- ja magiakäsityksiä ja -oikeudenkäyntejä*

Suomessa 1600-luvun jälkipuoliskolla (n. 1640–1712). Väitöskirja. Helsingin yliopisto 1969.

- Antero Heikkinen: *Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen*. Yliopistopaino 1993.
- Sari Katajala-Peltomaa ja Raisa Maria Toivo: *Noitavaimo ja neitsytääiti. Naisten arki keskiajalta uudelle ajalle*. Atena 2009.
- Timo Kervinen ja Marko Nenonen: »Musta koira haukkuu – kun noitavaimoja poltettiin Vaasassa.» Noitanetti. webpages.tuni.fi/sochistoria/noitanetti.
- Marko Lamberg: *Noitaääiti. Malin Matsintyttären tarina*. SKS 2019.
- Mirkka Lappalainen: *Pohjoisen noidot. Oikeus ja totuus 1600-luvun Ruotsissa ja Suomessa*. Otava 2018.
- Marko Nenonen: *Noituus, taikuu ja noitavainot Ala-Satakunnan, Pohjois-Pohjanmaan ja Viipurin Karjalan maaseudulla 1620–1700*. SKS 1992.
- Marko Nenonen ja Timo Kervinen: *Synnin palkka on kuolema. Suomalaiset noidot ja noitavainot 1500–1700-luvulla*. Taikakynä 1994.
- Elina Niemistö: »Noitien tarina päättyi Höstveden kalliolle.» *Yle* 28.3.2013.